

פרשת בא חינוך לדורות

תכלית יציאת מצרים - אמונה לדורות

כתוב בריש הפרשה (שמות י, א-ב), "ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה, כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו, ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר שמתי בס וידעתם כי אני ה'". מבואר מן הפסוקים, דתכלית המכות היתה - "וידעתם כי אני ה'". ועיין ברמב"ן (סוף פרשת בא - יג, טז) שמרחיב את הדיבור בענין זה, וכתב שם וז"ל, ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות. הנה מעת היות עבודה זרה בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה. מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כחשו בה' ויאמרו לא הוא. ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית, ואמרו איכה ידע א-ל ויש דעה בעליון. ומהם שידורו בידיעה ומכחישים בהשגחה, ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח הא-ל בהם ואין עמהם עונש או שכר, יאמרו עזב ה' את הארץ. וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד, ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כולם וכו', עכ"ל. ועי"ש בדבריו שביאר בפרטות איך נסי יציאת מצרים מבטלים את כל הדעות הכוזבות ומראים טעותם. וממשיך שם הרמב"ן וז"ל, וכוונת כל המצוות שנאמין באלהינו, ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין א-ל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו וכו', וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים זהו, שיהיה לבני אדם מקום ויתקבצו ויודו לא-ל שבראם והמציאם, ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו וכו', עכ"ל. והיינו שטעם המצוות הוא להעמידנו על הכרה זו שה' הוא בורא העולם והכל בידו, ושהכרה זו תמשך לדורות הבאים.

ועי"ש ברמב"ן בתחלת הפרשה (י, א) שכתב וז"ל, ועוד, כדי שתספר אתה וכל ישראל לדורות הבאים כח מעשי, ותדעו כי אני ה', וכל אשר אחפוץ אעשה בשמים ובארץ, עכ"ל. וכן כתב הספורנו וז"ל, "למען תספר" - למען ידעו דורות ישראל את כל אלה, עכ"ל. והיינו שתכלית האותות והמופתים שעשה הקב"ה

במצרים היתה כדי שיתבוננו בהם הדורות הבאים, ויכירו "כי אני ה'". נמצא דלא בשביל אותו הדור לבד עשה ה' את הנפלאות האלה, אלא גם בשביל הדורות הבאים, שאמונתם של בני ישראל לדורי דורות בנויה על הביטחון הגמור במציאות הבורא והשגחתו, וביטחון זה נעשה על ידי המכות.

ב' דרכי קניית אמונה - בראייה חושית ובהתבוננות

והנה, לצורך זה הראה הקב"ה לבני ישראל במצרים את יסודות האמונה בחוש, באופן שבלי שום חכמה היה יכול כל אחד ואחד - קטן כגדול - להשיג את המציאות שרואה בעיניו. וכדי להראות להם בחוש, הוצרך הקב"ה לשנות את טבע העולם, ולבטל סדרי מעשה בראשית. וכן מצינו לענין נבואת משה ותורה מן השמים, שכתבו הרמב"ם (פרק ח מהלכות יסודי התורה הלכה א) והרמב"ן (שמות יט, ט) שאף להאמין באלו הוצרכו ישראל לראות בחוש ממש.

אך באמת יש אופן אחר שבו יכולים לדעת ולהשיג את יסודות האמונה, והוא ע"י חכמה, שע"י התבוננות בבריאה עצמה אפשר להכיר את מציאותו יתברך, ולהבין כי הוא המושל והמשגיח על כל הבריאה כולה. וכבר האריך בזה בספר חובת הלבבות (שער יחוד ה' ושער הבחינה), היאך ע"י חכמה והתבוננות יכול האדם להשיג את הענין של יחוד ה' וגבורתו והנהגתו. וא"כ יש לעיין, למה הוצרך הקב"ה לשדד את מערכות הטבע כדי שיכירו בני ישראל את יסודות האמונה, לכאורה היה יותר ראוי שלא לשנות את סדרי מעשה בראשית, אלא להשפיע עליהם בהירות שכלית חזקה מאד, ויגלה להם את האמת ע"י הנביא, ויהיו משיגים האמת והאמונה בלי שום שנוי הטבע.

ועוד צריך להבין, דאם יש איזה טעם שמחמתו לא די בהכרה שכלית לבד, אלא צריך שהאמונה תהא בנוייה על ראייה חושית דוקא בלי שום חכמה וחקירה, א"כ מה יעשו הדורות הבאים שלא ראו את הנסים והנפלאות של יציאת מצרים, ולא ראו בחוש את נבואת משה ותורה מן השמים, על מה יש להם לסמוך, שהרי לא די בחכמה וחקירה, וכיון שלא הכירו את יסודות האמונה בחוש, האם אין להם על מה לייסד ולבסס את אמונתם?

הכח לעמוד בנסיונות הוא באמונה חושית

ונראה לבאר, בהקדם מה שכתב בעל חובת הלבבות (שער יחוד המעשה פרק ה), שהנשק הגדול של היצר הרע הוא להטיל ספקות במה שהיה מבורר אצל האדם

כבר, והיינו, להביא לו נסיונות בעיניי אמונה. למשל, למרות שאנו מאמינים שה' משפיע לנו את פרנסתינו, מכל מקום מוטלת חובה על האדם לעסוק בהשתדלות, ולא לסמוך על בטחונו לבד. אלא שכיון שהאדם משתדל, טבעו הוא להרגיש "כוחי ועוצם ידי עשו לי את החיל הזה" (דברים ח, יז), וקשה מאד להרגיש את האמת "שאיך טבע ומנהגו של עולם כלל, אלא הכל בגזירת עליון" (כלשון הרמב"ן שהובא לעיל). נמצא שלהרגיש את האמונה בתמידות, היא עבודה קשה ביותר. ובאמת שזוהי תכלית האדם, לעמול כדי לעמוד בנסיון זה, להרגיש בחוש את דברי הרמב"ן "שידע האדם ויודה לאלוהיו שבראו".

ונראה שטעם זה עשה הקב"ה שאמונת ישראל תהיה בנויה על הברור הגמור והמוחלט, שהרגישו בני ישראל בחוש את כל יסודי האמונה ויחוד ה', ואילולי שראו זאת בחוש ממש, והיתה אמונתם בנויה רק על חקירת השכל בלבד, אין אמונה כזו עומדת כנגד הנסיונות. ולכן השריש בהם ה' מתחילה את האמונה באופן חושי, ועליהם מוטלת החובה לבנות עליה מבצרים בדלתים ובריח, וע"י זה לא יועיל שום נסיון בעולם להזיזם מדעתם החזקה.

ומצינו מקור למהלך זה בדברי הרמב"ן (דברים ו, טז) על הפסוק "לא תנסו את ה' אלוהיכם כאשר נסיתם במסה", שכתב וז"ל, ונחשב להם לעון גדול, כי אחרי שנתאמת אצלם באותות ובמופתים כי משה נביא השם ודבר ה' בפייה אמת, אין ראוי לעשות שום דבר לניסיון וכו', ולכך אמר הכתוב בכאן "שמור תשמרו" וגו' שהם הניסים שנעשו לכם מכבר להיות לכם לעדות וכו', עכ"ל ע"ש. ועיין בספר חכמה ומוסר (ח"א עמ' קד) שביאר את דברי הרמב"ן האלו, שמאחר שנתברר אצל האדם העדות בדרך אות ומופת, רצון ה' הוא שיעמול על עצמו שיהיה יסוד זו חקוק בשכלו בחוזק, ויבנה עליו את האמונה עד שלא יזיזו מדעתו החזקה שום נסיון בעולם. ונראה שזהו ג"כ יסודן של דברים אלו, שמתחילה נתברר אצלנו הכל בחוש ממש, ואח"כ מוטל עלינו לחזק עצמנו ע"י התבוננות וחכמה.

כיצד הדורות הבאים יגיעו לאמונה חושית

אבל עדיין צריך ביאור, הא תינח לדור יוצאי מצרים, אשר ראו את כל הנסים והנפלאות, וגם עמדו על הר סיני, שהכל היה ברור אצלם, וכמאמר הכתוב (דברים ד, לה) "אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו". ופירש רש"י שם

וז"ל, כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם ז' רקיעים, וכשם שקרע את העליונים כך קרע התחתונים, וראו שהוא יחידי, לכך נאמר 'אתה הראת לדעת', עכ"ל. א"כ לדור ההוא לא היה להם שום ספיקות, ואף שהיה להם נסיונות בעיני אמונה, מכל מקום היתה להם העדות של המופתים שחזקה אותם לעמוד כנגד היצר המשתדל להטיל ספיקות. אבל הדורות הבאים, שאצלם נמצא הכל רק בקבלה, מאין ישאבו הכוחות לעמוד בנסיונות של אמונה?

ובאמת שכבר רמז לקושיא זו הרמב"ן בפרשת ואתחנן (ד, ט) שכתב וז"ל, שאם היו דברי תורה באים אלינו מפי משה בלבד, אע"פ שנבואתו נתאמתה באותות ובמופתים, אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום ויצוינו בהפך מן התורה, ונתן אלינו אות או מופת, יכנס ספק בלב האנשים. אבל כשתגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאזנינו, ועינינו הרואות אין שם אמצעי, נכחיש כל חולק וכל מספק ונשקר אותו, לא יועילהו אות ולא יצילהו מופת מן המיתה בידינו, כי אנחנו היודעים בשקרנותו. זהו שאמר שם (שמות יט, ט) "גם בך יאמינו לעולם", כי כשנעתיק ג"כ הדבר לבנינו, ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאילו ראוהו כל הדורות - כי לא נעיד שקר לבנינו, ולא ננחיל אותם דברי הבל ואין במוועיל, והם לא יסתפקו כלל בעדותנו שנעיד להם, אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו וכל מה שספרנו להם, עכ"ל. והיינו שע"י זה שהאבות מוסרים את מה שראו לבניהם, הרי זה כאילו הבנים ראו אותם בעצמם, ונמצא שגם לדורות הבאים יש את בחינת האמונה החושית שביכולתם לסמוך עליה.

אבל עדיין צריך ביאור, כיון שלא די בידיעה שכלית הבאה ע"י חכמה והתבוננות, וצריך דוקא הכרה חושית, א"כ למה עדיפה הידיעה הבאה ע"י מסורה וקבלה מאב לבנו, מידיעה הבאה ע"י חקירת השכל?

חשיבות החינוך והמסורת מאב לבן

אמנם ביאור הענין כתב ר' ירוחם הלוי זצ"ל (דעת חכמה ומוסר ח"ב מאמר ט "אבותינו ספרו לנו") מדברי הרמב"ן האלו, שזהו הכח של מסורה וקבלה, שיש אפשרות לסמוך עליהם כאילו ראה בחוש ממש. והיינו, שמכיון שהאמונה החושית נעשית חלק מן האדם עצמו, ע"י זה הוא יכול למוסרו לדור שלאחריו עד שיהיה כאילו הם ג"כ ראו בעצמם. האמונה צריכה להתחיל מאמונה חושית, אבל אמונה זו יכולים להקנות גם ע"י מסורה וחינוך. אבל אם לומדים את התורה

בלי המעלה של "אבותינו ספרו לנו", אזי הכל בנוי רק על שכל וחקירה, ואין האמונה יכולה לעמוד בפני נסיון.

ועיי"ש בדבריו וז"ל, "ויאמר אליו גדעון בי אדני ויש ה' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת, ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו לאמר" וגו' (שופטים ו, יג). ופירש רש"י, אשר ספרו לנו אבותינו, פסח היה, אמר לו אמש הקרני אבא את ההלל, ושמעתיו שהיה אומר בצאת ישראל ממצרים, ועתה נטשנו. רואים אנו דבר נפלא, גדעון דבר אל המלאך כמו בור גמור, כאילו הוא אינו יודע כלום, אמש הקרני אבא בצאת ישראל ממצרים, והוא בעצמו אינו יודע כלום? כן הוא באמת סוד גדול כך הוא הענין, שבאמונת חכמים אמנם הכל מסתיים באבותינו ספרו לנו, אבא אמר לי כך, עכ"ל ר' ירוחם. והיינו היסוד הנ"ל, שע"י המסורה יכולים אנו להקנות לבנינו את יסודות האמונה במדריגה חושית, כאילו ראו בעיניהם. וזוהי חובת החינוך המוטלת עלינו, למסור יסודות אלו באופן חושי, כאילו ראינו בעינינו. וידוע המאמר מהסטייפלער זצ"ל, שהדבר המועיל ביותר לחנך את הילדים, הוא כשהאמא מברכת ברכת שהכל בקול רם ובכונה. והנה על פי חכמת החינוך אין שום הסבר לזה, רק הן הן הדברים, שהעיקר הוא להקנות ולמסור את האמונה החושית, שיהא כאילו בעינינו ראינו איך "הכל בגזירת עליון".

